

Křesťan a svět [1956]

[pozn. aut.: „Předneseno na schůzce vinohradských „třicátníků“ 18. listopadu 1956“]

Naše otázka nezní ani „křesťan a stát“, ani „křesťanství a politika“, ani „křesťanství a kultura“, ani „křesťanství v zaměstnání“, ani „křesťanství a rodina“ atd. (mohl bych pokračovat do nekonečna). Není to otázka praktická, nýbrž teoretická. Proto není její smysl hned samozřejmý ani není snadné se o něm domluvit.

První, co si musíme uvědomit, je skutečnost, že při pokusu o řešení této otázky znovu, po svém a v dnešní situaci (byla totiž již nescísněkrát položena a právě tolikrát řešena) stojíme před myšlenkovou prací. A tu je otázka, zda nám může něco pomoci biblický rozbor. A hlavně, může-li nám něco pomoci hned na počátku. Učili jsme se již v hodinách náboženství, na konfirmačních cvičeních a potom v dorostě a ve sdružení vždy znovu, že bible není kniha přírodopisná ani sociologická, že tam nesmíme hledat poučení národohospodářská ani astronomická nebo geologická nebo geologická či vývojově biologická. Vezmeme-li tyto připomínky vážně, znamená to, že se nemůžeme v bibli poučit o tom, co je svět, nýbrž jenom o tom, jakými křesťany máme být. V bibli najdeme ovšem místa, která mluví o světě; ale právě tak tam najdeme místa, která označují zajíce za přežvykavce. Co je svět, to musíme poznat na vlastní zkušenost. Můžeme se zajímat o to, co se soudilo o světě v jiných dobách, ale nemůžeme to prostě přijmout a opakovat.

Před jakou myšlenkovou prací však stojíme, když se ptáme po světě a po křesťanově vztahu ke světu? Věda nám může říci mnoho jednotlivého o světě, o jeho částech, o některých jeho jevech a vlastnostech, o zákonitostech některých jeho procesů. Věda nám však nedovede odpovědět na otázku, co je svět. Věda mezi svými methodami nemá takovou, která by umožňovala sledovat celek, universum. To neznámá, že ve vědě nenajdeme nic, co by se na světový celek vztahovalo. Často je toho dost, ale přesahuje to vědeckou kompetenci. To už vědec nemluví jako vědec, ale jako myslitel, který – byť oprávněně překročil meze své vědy a jejích vědeckých method, tedy jako filosof. Otázka, co je svět, je otázkou filosofickou. A právě tak, jako vědec začíná mluvit filosoficky, když začne mluvit o světě jako o celku, tedy obecně, teoreticky, právě tak i člověk věřící, jakmile začne mluvit o světě, mluví filosoficky, tj. nemluví už jakožto věřící, nýbrž jako člověk smýšlející určitým způsobem o věcech ve světě, v němž žije.

Ovšemže je každému z nás jasné, že ateista, který vykládá o podstatě náboženství nebo víry, nemusí mluvit se zvláštní znalostí (a také jsme stále svědky, jak ukrutně hloupě a zastarale dnešní ateisté o náboženství mluví). Také člověk, který není vědecky školen a mluví přesto o věcech, které může zkoumat jenom věda, musí nutně mluvit neinformovaně, falešně, nevědecky až protivědecky. Jak jinak by tomu mohlo být s filosofií?

Otázka světa je nejen otázkou filosofickou ve smyslu nějaké životní filosofie, nějakého obecného životního názoru, nýbrž je to odborná otázka filosofická. Dnešní doba je nasáklá diletantstvím. Jestliže již po tolikáté musí vědci u nás i jinde na světě bojovat proti diletantství a augurství, jestliže i lidé věřící musí ostražitě odporovat každému diletantství v náboženství a ve věcech víry, musíme se vyvarovat stejně diletantismu i ve filosofii, a dnes konkrétně diletantismu v řešení otázky, co je svět.

Ovšem filosofie se liší jak od víry a náboženství na jedné straně, tak i od vědy na straně druhé. Bylo by zdoluhavé provádět zkoumání a postupně docilovat výsledků. Přeskočím tuto práci alespoň pro dnešek a řeknu rovnou, že filosofie není především věrou a přesvědčením, neboť je nebo alespoň má být ochotna vždy znovu ohledávat své zásady, kontrolovat své pojmy a korigovat své úsudky; není však ani jistotou jako je jistotou jako je jistota vědecká, protože právě tak jako na rozdíl od víry i na rozdíl od vědy nemůže a nesmí žádné své poznání považovat za definitivní, konečné, nic pro ni není a nesmí být factum brutum, všude a vždy musí být hotova k revisi a reformě svých koncepcí. Filosofie naslouchá na všechny strany, ale je zároveň na všechny strany kritická. Filosofie je v podstatě kritika, která má pouze jedinou víru a jedinou jistotu: že pravda platí, zavazuje člověka, a člověk že je velmi náchylný ji ztratit a nahradit nepravdou, a proto že je třeba nejvyššího ustavičného úsilí, máme-li myslet i jednat v pravdě.

Řekli jsme, že otázka světa je otázkou filosofickou. To znamená, že křesťan v tu chvíli, jak začne mluvit o světě, začne mluvit (ať už poučeně nebo diletantsky) filosoficky. Pro každou filosofii platí, že vychází z docela určitých principů, předpokladů, ať už si toho je vědoma a dělá tak programově, anebo o tom neví nebo nechce vědět. Dobrá filosofie o tom ovšem ví, a k její každodenní práci náleží i ustavičné sebekontrolování a kontrolování vlastních principů a základů, na nichž staví. Tyto principy ne jsou ovšem nic staticky pevného: pravidelně se stává, že v průběhu filosofické práce se pomalu mění, jednak upřesňují, jednak přesouvají, mění těžiště, přibývá nebo ubývá jim váhy a významu oproti jiným a pod.

Křesťanská víra není filosofií, není světovým názorem. (O tom vykládá v posledních týdnech vždy v pondělí prof. J. L. H.) Jejím jediným principem, „posledním principem“ je Bůh, a to ne jakýkoli bůh, ale ten jediný, který se tak ve své lásce sklonil k lidem, že svého syna dal za ně jako výplatu. To není princip, který si postavili křesťané a který by se proto také mohl přesouvat a proměňovat. To je princip, který naopak má moc sám proměňovat věřícího křesťana a skrze něho jiné lidi až nakonec i celý svět. Ale tady musíme rozlišovat.

Musíme rozlišovat skutečný princip, tj. počátek víry křesťanovy, od lidské výpovědi, svědectví, od toho, co člověk soudí a říká jak o své víře, tak o jejím zdroji a počátku. Když člověk věří, nevěří ze sebe; když však o své víře mluví, mluví za sebe a ze sebe, mluví o sobě – a tu se do toho stále plete mnoho lidského. A proto je třeba mít se na pozoru, aby lidské nebylo vyhlášováno za božské a boží.

Filosofie – alespoň pravá filosofie – je zajedno s vírou v absolutní princip všeho lidského věření i svědčení i konání, ba všeho světa. Sama filosofie, ba ani věda se neobejde bez pevné víry v platnost pravdy, absolutní pravdy, která konec konců nejen určuje, ale přímo umožňuje a zakládá naše poznání i správné jednání. I filosofie věří, i věda věří – ale jejich víra není ani filosofická ani vědecká. Je to jediná víra, která je možná a proti níž stojí nevěra, resignace, ztráta jistoty a pevnosti. není jiné víry než v jedinou, absolutní pravdu, která osvobozuje a zachraňuje. Rozdíly začínají teprve tam, kde je tato víra formulována a uplatňována. Avšak to je právě tam, kde začíná svět. Víra, skutečná živá víra není svět: je to dar boží, jak říkáme. Není to výkon lidský. Proto její směr, můžeme-li tak hovořit, není od člověka k Bohu, nýbrž od Boha k člověku. Přesnější je ovšem jiný příměr: víra není něco předmětného, co je nejprve u Boha a co potom Bůh

dává člověku; víra je daleko spíše přitřžením člověka k Bohu z boží iniciativy. Toto přitřžení vždy vyprovokuje odpověď: sama víra však není odpovědí, nýbrž na ni se právě odpovídá. A přesně na tomto místě, kde dochází k odpovědi na boží přitřžení, přesně na tomto místě po prvé může být postavena otázka, nazvaná „víra a svět“. (Už sama otázka nese s sebou pojetí. Proto nemůžeme říci, že na tomto místě vzniká otázka; ta otázka je mnohem pozdější.)

Otázka světa nemůže být položena tam, kde je člověk předmětem, kde je pasivní; tam je jenom svět, ne však otázka světa. Otázka může být položena právem jenom tam, kde je člověk aktivní, kde něco dělá, provozuje, plánuje a uskutečňuje, kde pracuje a myslí, zkrátka kde žije a jedná jako člověk. A zároveň platí obráceně: člověk nemůže dělat nic, co by zároveň nebylo odpovědí na boží oslovení a přitřžení. Všechno, co člověk dělá a plánuje a myslí, všechno je odpovědí; a odpověď není, neexistuje tam, kde není oslovení, na něž by bylo možno odpovídat.

Ať odpovídá člověk jakkoliv a kdykoliv, vždycky odpovídá o světě a za svět; v tom je jeho odpovědnost. Oslovený člověk nemůže odpovídat jenom za sebe, nýbrž zároveň za svůj vztah ke světu a tedy i za svět. Člověk, když odpovídá, je mluvčím světa. Ale zároveň je vyslancem toho, kdo vládne světu. A tu jde o to, aby nezklamal. Ani na jednu, ani na druhou stranu. Svět má své pevné místo v plánech božích. Člověk jej nesmí hodit stranou, nesmí se vzdát naděje, která je pro všechen svět.

Člověk si však při své odpovědi musí vždy uvědomovat, že není ani první, který byl osloven a který odpovídá, a že není ani současně sám jediný, který tak činí. A nejen to: ani on sám neodpovídá (když si tu věc dostatečně uvědomuje) po prvé. Člověk má vždycky už nějaké své zkušenosti, a má tu vedel sebe jiné lidi s jejich zkušenostmi, a má i předchůdce nedávné i vzdálené, kteří všichni byli oslovováni a kteří všichni lépe nebo hůře, věrně či nevěrně, celou duší a celým srdcem nebo jen povrchně odpovídali.

A odpovědi můžeme členit: nejsou jen nejrozmanitější odpovědi, jsou i typy odpovědí, jsou historické typy a formy, vyjadřované různými jazyky a představované různými způsoby kultu, zbožnosti, mravního rozhodování, společenských zřízení, mystickými pohrouženími, filosofickými úvahami i programy i vědeckým nadšením. Bůh je pánem celého světa a nejenom křesťanů, nejenom křesťanských církví. Má to být snad relativismus? Nikoli. To jen na připomínku, že nejsme vyvolení mezi zatracenci, nýbrž vyvolení mezi vyvolenými. Nejsme tady k tomu, abychom lidi odsuzovali a abychom odsuzovali jejich činnost, jako ani J.K. nepřišel se soudem, ale s milostí.

Musíme mít pozitivní vztah ke světu: pozitivní vztah k historii, pozitivní vztah ke všemu upřímnému lidskému úsilí a snažení. To neznamená souhlas; často naopak nesouhlas. Ale znamená to vždy pomoc. Chce ateista vybudovat novou, spravedlivější společnost? Pomozme mu ve jménu Páně! Chce vědec odhalit nové poznatky o složení hmoty a využití energie? Pomozme mu všude tam, kde můžeme, nestavějme mu překážek, ponechme mu klid, ukažme mu, že jeho věc bude dobrá, jen když nezapomene na člověka, na lidi. Atd.

Hlavní věcí je tedy zásada: není na světě oblasti, která by byla vyňata ze svrchovanosti boží a z božích plánů. Proto není žádné události, žádného lidského snažení, žádných programů a pokusů, žádných představ a myšlenkových směrů, žádných vztahů mezi lidmi ať soukromých, ať veřejných, ba ani vztahů mezi státy

a společnostmi, žádných výzkumů vědeckých ani zařízení technických, které by byly vsutku sekulární, čistě světské, které by nebyly podřízeny absolutnímu zákonu a absolutní pravdě, které by bylo možno považovat za nedůležité, irrelevantní.

Musíme ovšem posuzovat věci, události i programy; řekneme-li, že všechny mají svou důležitost v božích plánech, neznamena to prostě, že jsou božsky naplánovány, že jsou takové, jaké je Bůh chce mít. Ale při posuzování a hodnocení musíme být opatrní: půjde vždy o to, ve jménu čeho hodnotíme a posuzujeme. Musíme dbát, abychom neposuzovali podle svých představ, podle svého přesvědčení, podle svých programů všechno ostatní *absolutně*. Člověk ovšem nemůže vyklouznout ze své kůže a posuzovat vše nějak neosobně. Každý z nás musí a je přímo povinen zaujmout k událostem a věcem své stanovisko, a nejen abstraktně zaujmout, ale také v tom smyslu jednat a pracovat. A ovšem že to je jeho stanovisko, že nemůže zaujmout nějaké božské stanovisko. Ale právě: jeho stanovisko není božské stanovisko, a jestliže posuzuje a hodnotí se svého nebožského stanoviska, nemůže si dělat nárok na nějakou božskou autoritu.

Také naše náboženství a sama náboženská je lidským stanoviskem. A proto relativním stanoviskem. Nemůžeme odsoudit a zneuznat práci a úsilí jiných lidí jenom proto, že jsou nenáboženští nebo přímo protináboženští, že jsou to třeba ateisté. Tomu nás učí sám Ježíš, když mluví o dvou synech, z nichž jeden byl samá povolnost a samá ochota úst a samá ochota ústy, ale slíbené nevykonal, zatím co druhému se nechtělo, odmítl, ale pak si vše rozmyslil a šel a udělal, oč byl žádán. Jde o to, co člověk dělá, ne v první řadě o to, co říká a co si myslí. Ne že by na našem myšlení nezáleželo. Pravdu člověk nepozná leč v myšlenkovém úsilí; řeč není cosi bezvýznamného, nýbrž nástroj domluvy, dohody, porozumění jednoho druhému. To všechno je pravda. Ale na prvním místě je čin, a nikoli myšlenka. Je možno se naivně ptát: Kdy jsme tě nepřijali, kdy jsme tě nenakrmili? anebo naopak. Nejdůležitější je však nakrmit, napojit, odít, přijmout, navštívit ve vězení. Myšlenková práce je jenom pomocná práce. Říkám to s plným vědomím a s plnou vahou, protože myšlenková práce je mým nejvlastnějším oborem. – A proto i ateista může být synem světla, i když nemá – jak víme a jak jsme přesvědčení – plného poznání. Vždyť – máme my, i když mluvíme o Bohu a o své víře v něho, máme my plné poznání? A je snad psáno, že spasen bude jen ten, kdo má plné poznání?

Na čem tedy záleží ve vztahu k světu? Především co nesmíme: nesmíme vyklízet žádné území a žádnou posici, abychom ji ponechali sféře čisté světskosti. Neexistuje čistá světskost, neexistuje neutrální, irrelevantní, v sobě uzavřený a sám sebou běžící svět, který nemá s duchovními skutečnostmi nic společného. Ano, můžeme jít tak daleko (a mohl bych to zdůvodnit filosoficky, a troufám si říci: přesvědčivě zdůvodnit), že řekneme: neexistuje mrtvá, inertní hmota, od níž bychom se tak či onak směli odtahovat, o níž bychom mohli nedbat a kterou bychom směli vypustit ze své práce, svého úsilí a svých programů. To za první. – Ale nejdůležitější není to negativní, nýbrž pozitivní. Co *máme* dělat, ne co *nemáme* dělat. A co tedy?

Tento svět a všechny věci v něm mají dvojí stránku: na jedné straně setrvačnost, na druhé straně aktivita. To najdete všude. Jen jako obraz může posloužit rozdělení na osobu a duši, jak je najdeme v Kulhavém poutníkově Josefa Čapka, nebo rozdělení na loutku a dělníka božího, jak je najdeme u F. X. Šaldy.

Ta setrvačná stránka je dobrá, pokud slouží té aktivní. Dr. Samuel Verner to vyjádřil na čtvrtečním večeru tak, že jenom ten, kdo dovede být dobrou loutkou, může být dělníkem božím. Ale je tomu tak, že setrvačnost vždycky neslouží, že naopak vládne. A to je původ všeho zla.

Často jsem se chtěl dohmátnout v dřívějších letech, odkud se bere vůbec zlo jako ta nepochopitelná démonická síla, která dovede všechno proniknout, vše nakazit a vše zkazit. Jistě jste už slyšeli kolikrát výklad na starou, prastarou otázku: Unde malum? Odkud zlo? Slyšíme-li, že Hospodin stvořil nebe i zemi a vše, co v nich jest, kdo stvořil tedy zlo? Dlouho jsem si myslel, že původ zla je subjektivní, že je v lidské vzpouře, vědomém odmítnutí, v tvrdohlavosti a svéhlavosti člověka, který si chce dělat věci po svém. Ale později jsem poznal, že to není žádné řešení. Otázka je tu dál: proč se člověk bouří, proč odporuje? Odpověď, že je svobodný, nevyhovuje. Člověk je svobodný tenkrát, když má před sebou dvě rovnocenné možnosti. A co má člověk na vybranou než dobrého Otce? Čemu může dát přednost, je-li skutečně svobodný? Jen zvrhlý člověk se může rozhodnout proti; a tu jsme tam, kde jsme byli: kde se vzala jeho zvrhlost? Mám za to, že tato otázka zla patří plným právem a nutně do souvislosti našich úvah o světě, a proto jí chci na závěr věnovat trochu pozornosti.

Člověk se nerozhoduje pro zlo, soudím, ze svobodného uvážení, ale vlečen. Jení, ale vlečen. Je na tom dobré rozpoznání, že před lidským hřešením je tu had, satan, který představuje skutečnost zla ještě dříve, než se člověk přidá a než zlu propadne. Chyba je, po mém soudu, jenom v té personifikaci. Démoni nejsou osoby, ale setrvačnosti, které se vymanily ze své podřízenosti a služebnosti. Tam, kde člověk začne sloužit nějaké setrvačnosti, ať už to je jeho zvyk či vášeň, ať je to nějaká politická či historická setrvačnost či nutnost, ať je to společenská potřeba či lidská přirozenost, tam, kde se člověk ocitne ve vleku nějaké předmětnosti, objektivní setrvačnosti, všude tam propadá zlu. Setrvačnost však sama o sobě není zlem; stává se zlem teprve tenkrát a v tu chvíli, kdy začne zotročovat člověka resp. – lépe a přesněji řečeno – kde jí člověk začne otročit. (Jinak platí, že všechny věci napomáhají k dobrému.)

Kdysi před několika lety jsem razil pro takové zotročující setrvačnosti jméno „emancipovaný element“. Je to název dost ohyzdný, ale ukazuje přece jenom dvě nejdůležitější věci: především že nejde o subjekt (dávla, démona, satana), a za druhé že jde o element, který původně sloužil a měl sloužit a který se z této služby vymanil a ovládá pak větší a větší sféru lidského života a společnosti. Takových emancipovaných elementů můžeme jmenovat mnoho: jen na ukázkou uvedme rozmanitá božstva, pokud možno zpředmětněná a ztvárněná v obraz či sochu, již se obětovalo, dále vůbec kultické předměty, majetek, který je třeba zvětšovat a zvětšovat, v novější době kapitál v jeho společenské funkci, messianismus národní, náboženský, rasový, třídní nebo kulturní, falešné a často i správné představy politické, jež jsou povýšeny na rozhodčí kritérium, ale může to být i nejrůznější druh vášní, které jsou právě propadnutím nějakému emancipovanému elementu atd. V takovém případě ztrácí člověk svou lidskost – a to je právě skutečnost zla. Zlo je tam, kde člověk přestává být člověkem. A to je *objektivní zlo*.

A v tom je řešení, konečné řešení naší otázky. Otázku „křesťan a svět“ je třeba a jedině možno řešit jako otázku „člověk a svět“. Bylo by ovšem neporozuměním, kdyby to někdo chápal jako redukci jedné strany vztahu, redukci křesťana na člověka. Ta otázka je pro nás převrácena ještě jinak. Když jsme se ptali, jaký je

poměr křesťana k světu, tázali jsme se vlastně po svém vztahu k světu, šlo o nás, o to, jak se my máme k světu kolem sebe stavět. Odpověď resp. první krok k odpovědi nás vede k přeformulování otázky, a při této změně formulace se ani tak příliš nezmění znění a forma otázky jako její smysl. Je-li nyní na naší cestě otázka „člověk a svět“, pak už nejde o nás. Jde o člověka, který je naším bližním. My prostě jsme ve světě, nemůžeme a nesmíme z něho utíkat. Ale první věc, u níž se musíme zastavit a která vyžaduje naši pozornost, našeho zájmu, taktu a naší lásky, není věc, ale *člověk*, náš spolučlověk, spolubližní, za něhož jsme odpovědní a kterého nesmíme nechat ve zlém a v otroctví silám a setrvačností tohoto světa. Jsme to nejen my, kteří stojíme ve světě, ale je to především náš bližní, který v něm stojí. A my musíme proto do světa, abychom mu pomohli uhájit jeho svobodu, jeho lidskost, ty podmínky a předpoklady, které mu umožní, aby žil jako člověk. K tomu je nám naše zbožnost pomocí a naše víra pobídkou, rozkazem a silou. Není naším posláním, abychom oddělovali pravé od nepravých, ovce od kozlů, spravedlivé od nespravedlivých; a jestliže to někdy musíme dělat, pak vždy ve vědomí lidské své omezenosti a relativnosti svého hodnocení a svých soudů. Naším posláním, naším skutečným posláním na tomto světě je být v šiku těch, kteří bojují jediný spravedlivý boj, boj o záchranu ztracených ovcí, o záchranu bídného, trápeného a trápícího se člověka, o záchranu těch, kteří ať svou vinou, ať vinou druhých jsou blízcí zahynutí, boj ne zbraněmi, ale účinnou pomocí, která ví, co chce a která se nerozplývá v sentimentálnosti a idealismu slov, která méně káže a více svým životem a prací svědčí o tom, že poslední slovo nemá svět, ale Pán nad světem i Pán nad pány. K tomuto velikému poslání nám pak svět slouží jako nahodilá okolnost, kulisa, která může zaniknout a jistě zanikne, aniž by to mohlo postihnout to, co se mělo stát a čemu jsme buď byli věrní anebo nevěrní. Bůh nám pomáhej k věrnosti.